

Заміщак М. І.

*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕМПАТІЇ В МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES OF THE FORMATION OF EMPATHY IN THE FUTURE PEDAGOGIES

Аналізуються психологічні особливості формування емпатії як соціально-психологічного механізму у майбутніх педагогів. Представлено основні особистісні чинники, що впливають на емпатійність особистості. Тому емпатійна спрямованість повинна спеціально формуватися у майбутнього педагога. Розвиток педагогічної емпатії на особистісному рівні передбачає елементи самоактуалізації, самореалізації, самовдосконалення, самопроекування, тобто займатися самовихованням. Навчання у закладі вищої освіти має сприяти особистісному зростанню майбутнього педагога. Підкреслено, що формування емпатійності у майбутнього педагога вимагає оптимізації освітнього процесу в закладі вищої освіти, розробляти нові технології навчання, розвитку, виховання, у яких би конструктивно реалізовувались суб'єкт-суб'єктні взаємостосунки між викладачами та майбутніми педагогами як суб'єктами освітнього процесу. Представлені результати емпіричного дослідження з розвитку емпатійних здібностей у майбутніх педагогів, які дають відповідні узагальнення для висновку. А саме, що майбутнім педагогам не вистачає співчуття та співпереживання стосовно своїх одногрупників та інших особистостей, вони не мають достатнього життєвого досвіду для встановлення позитивних міжособистісних стосунків, а також терпіння, виваженості, второпності, аби вислухати, зрозуміти свого співрозмовника, поставити себе на місце іншого і реалізувати йому допомогу, якщо є така потреба, у проблемній ситуації. З'ясовано, що розвиток емпатії як соціально-психологічного механізму у майбутніх педагогів реалізується під час виконання певних завдань, тренінгових вправ, з особливостями якої майбутній педагог ознайомлюється на практичних заняттях в процесі навчання у закладі вищої освіти. Констатується, що майбутній педагог навчиться адекватно формулювати цілі, завдання, виявляти та розв'язувати педагогічні задачі, оцінювати, вирішувати колізії, проблемні ситуації, приймати нестандартні рішення та мати відповідальність за них, генерувати оригінальні ідеї, бути готовим до інновацій.

Ключові слова: емпатія, соціально-психологічний механізм, майбутній педагог, соціально-психологічна компетентність, особистісне зростання.

The psychological features of the formation of empathy as a socio-psychological mechanism in future teachers are analyzed. The essence and content of the mentioned phenomenon, as the socio-psychological competence of the future teacher, are explained. The main personal factors affecting the empathy of the individual are presented. Therefore, empathic orientation should be specially formed in the future teacher. The development of pedagogical empathy at the personal level involves elements of self-actualization, self-realization, self-improvement, self-projection, that is, engaging in self-education. Learn at the mortgage of the future teacher. It is encouraged that the formation of empathy in the future teacher will help optimize the lighting process in the foundation of the highest education, develop new technologies for learning, developing, shaping, for those who were constructively implemented subject-subject in zaemstosunki between vkladachami and future teachers as subjects of the illuminating process. The results of an empirical study on the development of empathic traits in future teachers are presented, as a way to give an important clue for the visnovka. And the very thing that the future teachers do not feel that feeling of one hundred percent of their classmates and other special features, the stink cannot be enough life proof for the establishment of positive interpersonal attitudes, as well as patience, vitality, haste, abi listen, understand your mind, put yourself in the middle of another and implement it to help, even if it is necessary, in a problem situation. It is clear that the development of empathy as a social and psychological mechanism among the future teachers is realized during the first hour of the performance of the singing tasks, training rights, with the peculiarities of what the future teacher is aware of in practical activities in the process of learning at the mortgage Oh, enlighten. Annotation. It is stated that the future teacher should learn to adequately formulate the goals, tasks, reveal and solve pedagogical tasks, assess, resolve the consequences, problem situations, take non-standard solutions and solve them for them, generate original ideas, but prepare to innovate.

Key words: empathy, social and psychological mechanism, future teacher, social and psychological competence, special growth.

Вступ. Сьогодні ставить особливі вимоги до підготовки майбутніх педагогів, адже поруч із суспільними змінами трансформується світогляд людей, зокрема, переосмислюються загальновідомі життєві цінності. У період навчання у закладі вищої освіти формування особистості майбутнього педагога відіграє важливу роль у цьому процесі. Саме

в цей студентський період закладаються фундаментальні основи тих важливих особистісних здатностей та якостей майбутнього педагога, з якими він розпочне свою здорову педагогічну діяльність та продовжуватиме розвиватись як особистість та індивідуальність. Процес становлення психологічної готовності до педагогічної діяльності передба-

чає послідовність взаємопов'язаних соціально-психологічних механізмів.

Виклад основного матеріалу. Феномен «механізм» у психологічній науці довгий час не мав чіткого методологічного оформлення. На цій підставі науковці [1; 11], досліджуючи поняття «психологічні механізми», визначає їх як «цілісний набір психічних станів і процесів, які реалізують рух до певного результату відповідно до стандартної або такої, що часто зустрічається, послідовності». Особливої уваги заслуговує психологічний підхід до актуалізації та реалізації соціально-психологічних механізмів у майбутніх педагогів. Найбільше про емпатію і гуманізм як характеристики зрілої особистості говорили представники гуманістичної психології К. Роджерс [5], Г. Олпорт [11] та ін. Емпатійність характеристикою особистісної зрілості також вважали: М. Боришевський [1], А. Іващенко [2], Л. П. Овсянецька [9] та ін. А. Адлер втіленням зрілості вважав соціально-корисний тип особистості, якому характерне істинне піклування про інших [8]. Л. Овсянецька аналізує такі психологічні риси зрілої особистості: емпатія, здатність до розуміння інших, розвинену здатність любити.

Таким чином, емпатійна спрямованість повинна спеціально формуватися у майбутнього педагога. Розвиток педагогічної емпатії на особистісному рівні передбачає елементи самовдосконалення, самопроєктування, тобто самостійну роботу, спрямовану на самого себе. Навчання у закладі вищої освіти має сприяти особистісному зростанню майбутнього педагога. Погляд на емпатійність майбутньому педагогу як на професійно важливу якість дає можливість оптимізувати освітній процес у закладі вищої освіти, розробляти нові технології навчання, самонавчання, розвитку, саморозвитку виховання, самовиховання, у яких би конструктивно реалізовувались суб'єкт-суб'єктні взаємостосунки між викладачами та майбутніми педагогами як повноправними учасниками освітнього процесу.

Педагогічна діяльність зосереджена на взаємодії суб'єктів освітнього процесу, де здійснюється розуміння інших, де реалізується вміння поставити себе на місце іншої людини, емоційно пережити те, що переживає інша людина. Емпатійність необхідна майбутньому педагогу, оскільки сфера його педагогічного впливу – особистість іншої людини.

Психологи [2; 10; 12] акцентують на такі психологічні риси зрілої особистості: емпатія, здатність до розуміння інших, розвинена здатність любити. А. Реан вважає, що рівень розвитку емпатії безпосередньо впливає на продуктивне педагогічне спілкування, а не тільки підвищує адекватність пізнання педагогом особистості вихованця. Науковці [1; 2; 7; 8; 10; 12] зазначають, що цей процес не є пасивним, а вимагає певної активності того, хто навчається, оскільки поза власної активності суб'єкта неможливий його повноцінний професійний та особистісний розвиток.

На думку О.Чуйко, процес становлення майбутнього педагога відбувається шляхом послідовного

проходження етапів становлення емоційної, соціальної, когнітивної, психологічної, особистісної зрілості. Становлення емоційної зрілості пов'язано із появою особистісної здатності до безцінного прийняття та адекватного відреагування об'єктів психічної реальності. Соціальна зрілість вказує на здатність до організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії у соціокультурному просторі цінностей. Когнітивна зрілість вказує на сформовану здатність до постановки педагогічних завдань і віднаходження способів її розв'язання. Психологічна зрілість характеризується здатністю до виявлення і розв'язання проблем соціально-психологічного характеру в інтересах об'єкта допомоги [11].

Науковці [2; 3] аналізували емпатію як характеристику зрілої особистості. М. Боришевський [1] стверджував, що головним для формування зрілості є вміння встановлювати близькі стосунки з іншими. Завдяки соціально-психологічному механізму емпатії можна розвинути в майбутніх педагогів емоційну чутливість. М. Савчин додає, що «емпатія – це співчутливість до переживань особистості, здатність долучатися до її емоційного життя, поділяти емоційні стани, відчувати емоційний комфорт чи дискомфорт» [10, с. 15]. Емпатія має взаємозв'язок з її індивідуально-типологічними особливостями, самосвідомістю, є необхідною умовою гармонійного розвитку особистості.

Л.Журавльова у своїй монографії виокремила два аспекти розгляду емпатії: як метод пізнання предмета або об'єкта і як властивість, здатність людини [3]. Основними особистісними чинниками, що впливають на емпатійність особистості, є емоційна чутливість, зацікавленість в інших особистостях, гнучкість, прагнення допомогти, вміння вислухати, висока поведінкова адаптація, екстраверсія, тривожність, фрустрація, стійкість особистості, ухвалення ролей, ідентифікація, домінуюча мотивація, стійкість мотивів, міра суб'єктивної значущості в системі цінностей інших людей і власного Я.

Тому емпатійна спрямованість повинна спеціально формуватися у майбутнього педагога. Розвиток педагогічної емпатії на особистісному рівні передбачає елементи самоактуалізації, самореалізації, самовдосконалення, самопроєктування, тобто займатися самовихованням.

Емпатія пов'язана з соціально-психологічним механізмом ідентифікації. Адже механізм ідентифікації полягає в постановці суб'єктом себе на місце іншої людини через заглиблення у її внутрішній світ. Це процес, у результаті якого людина завдяки емоційним зв'язкам свідомо або несвідомо поводить себе так, ніби вона сама є тією особистістю.

З метою вивчення психологічних особливостей формування емпатії у майбутніх педагогів, було проведено експериментальне дослідження. У дослідженні брали участь майбутні педагоги 1, 2, 4 та 5-х курсів.

Загальна кількість досліджуваних майбутніх педагогів становила 79 осіб. Серед них – 20 студентів першого, 25 – другого, 21 – четвертого та 13 – п'ятого курсів.

У дослідженні реалізовували методику «Діагностика рівня емпатійних здібностей» В. Бойко, яка досліджує оцінку вміння співпереживати, а також визначає значущість конкретного параметра в структурі емпатії, а саме: – раціональний канал соціально-психологічного механізму емпатії, який визначає спрямованість уваги, сприйняття та мислення людини на розуміння суті іншої, на її стан, проблеми і поведінку.

Досліджуючи даний феномен, ми побачили, що майбутні педагоги різних курсів радикально відрізняються рівнем емпатії. Порівняння показників показано у таблиці 1.

Досліджуючи рівень емпатії, ми побачили, що у майбутніх педагогів першого курсу, значно переважає занижений рівень емпатії (52,3%). Частина майбутніх педагогів першого курсу (42,3%) – середній рівень емпатії. Лише 5,4% майбутніх педагогів цього курсу мають високий рівень емпатії. Щодо розвитку рівня емпатії у майбутніх педагогів п'ятого курсу є інші, що свідчить про позитивну динаміку розвитку даного соціально-психологічного механізму. Зокрема, занижений рівень є у 1,0% майбутніх педагогів п'ятого курсу. Середній рівень у 32,3% майбутніх педагогів. І у 66,7% майбутніх педагогів-магістрів високий рівень емпатії.

Досліджуючи канали емпатії, можна зробити висновки, що майбутні педагоги-магістри дають високі показники по середній потужності раціонального каналу емпатії, що характеризує спрямованість уваги, сприйняття і мислення їхнього на суть будь-якої іншої людини – її стан, проблеми, діяльність, спілкування, поведінку. Це спонтанний інтерес до іншої людини, який відкриває

«шлюзи» емоційного та інтуїтивного її відображення. У раціональному компоненті соціально-психологічному механізмі емпатії не слід шукати логіку чи мотивацію інтересу до іншого. Людина привертає увагу своєю буттєвістю, що дає змогу тому, хто співпереживає і співчуває неупереджено виявляти її суть.

Аналізуючи результати дослідження майбутніх педагогів першого курсу, майже з такими показниками виходить по високій потужності інтуїтивного каналу. Де оцінка свідчить про здатність досліджуваного бачити поведінку інших, діяти в умовах недостатньої інформації про них, спираючись на досвід підсвідомості. Результати дослідження представлені у таблиці 2.

В цілому можна сказати, що емпатійність майбутніх педагогів-магістрів п'ятого курсу спирається на середню раціональність, а емпатійність майбутніх педагогів першого курсу – на максимальну інтуїтивність.

Наступним завданням методики було дослідження рівня розвитку ідентифікації та здатності до проникнення в емпатії. Ідентифікація – неусвідомлене ототожнення себе зі значущим іншим як зразком на основі емоційного зв'язку з ним. Цей соціально-психологічний механізм є одною необхідною умовою успішної емпатії. Це вміння зрозуміти іншого на основі співпереживань, співчуттів, постановки себе на місце іншого. В основі ідентифікації – легкість, рухливість і гнучкість емоцій, здатність до наслідувань. А здатність до проникнення в емпатії характеризується як важлива комунікативна ознака особистості майбутнього педагога, яка дає змогу створювати атмосферу від-

Таблиця 1

Результати дослідження рівня розвитку емпатійних здібностей

Майбутні педагоги	Рівень емпатії		
	Занижений	Середній	Високий
5 курс – магістр	1,0%	32,3%	66,7%
4 курс – бакалавр	7,0%	33,5%	59,5%
2 курс – бакалавр	39,7%	45,6%	14,7%
1 курс – бакалавр	52,3%	42,3%	5,4%

Таблиця 2

Результати досліджень диференціації рівня розвитку емпатійних каналів

Канали емпатії	Потужність каналу	Групи	
		Майбутні педагоги п'ятого курсу	Майбутні педагоги першого курсу
Раціональний	Висока	20,0%	32,3%
	Середня	68,8%	21,3%
	Низька	11,2%	46,4%
Емоційний	Висока	42,5%	31,9%
	Середня	13,0%	49,0%
	Низька	44,5%	20,1%
Інтуїтивний	Висока	12,0%	67,1%
	Середня	42,4%	32,9%
	Низька	45,6%	0%

Таблиця 3

Результати дослідження рівня розвитку ідентифікації та здатності до проникнення в емпатії

Групи	Ідентифікація			Здатність до проникнення в емпатії		
	Висока	Середня	Низька	Висока	Середня	Низька
Майбутні педагоги першого курсу	21,2%	34,8%	44,0%	11,3%	32,1%	56,6%
Майбутні педагоги п'ятого курсу	25,8%	44,5%	29,7%	68,2%	14,4%	17,4%

критості, людяності, ширості. Кожен своєю поведінкою, діяльністю, спілкуванням і ставленням до інших людей сприяє інформаційно-енергетичному обміну чи перешкоджає йому. Результати дослідження рівня розвитку ідентифікації та здатності до проникнення в емпатії представлено в таблиці 3.

Майбутні педагоги першого курсу мають низькі показники по обом характеристикам. Майбутні педагоги – магістри п'ятого курсу мають високі показники по здатності до проникнення і середні показники по здатності до ідентифікації.

Результати емпіричного дослідження з розвитку емпатійних здібностей у майбутніх педагогів дають відповідні узагальнення для висновку. Майбутнім педагогам не вистачає співчуття та співпереживання стосовно своїх колег у студентській групі та інших особистостей, вони не мають достатнього життєвого досвіду для встановлення позитивних міжособистісних стосунків, а також терпіння, виваженості, второпності, аби вислухати, зрозуміти свого співрозмовника, поставити себе на місце іншого і реалізувати йому допомогу, якщо є така потреба, у проблемній ситуації.

Висновки. Отже, це спричинює необхідність та сприяє подальшому розвитку і корекції у майбутніх педагогів емпатійних здібностей та свідчить, що становлення, сформованість соціально-психологічних механізмів, зокрема, емпатії, ідентифікації майбутніх педагогів першого та другого курсів є недостатньою. Механізм ідентифікації полягає в постановці суб'єктом себе на місце іншої людини через заглиблення у її внутрішній світ. Це процес, у результаті якого особистість завдяки емоційним зв'язкам сві-

домо або несвідомо поводить так, ніби вона сама є тією особистістю.

У процесі дослідження з'ясовано, що розвиток емпатії як соціально-психологічного механізму у майбутніх педагогів формується під час виконання певних завдань, тренінгових вправ, з особливостями якої майбутній педагог ознайомлюється на практичних заняттях, проблемних групах в процесі навчання у закладі вищої освіти. Основною умовою цих завдань та вправ розвитку емпатійних здібностей є поступова зміна позицій майбутнього педагога: в процесі послідовного виконання вправ та завдань майбутній педагог перетворюється з імітатора та відтворювача емпатійних моделей в активного учасника педагогічної взаємодії та діяльності в цілому. Завдяки цьому майбутній педагог навчиться адекватно формулювати цілі, завдання, виявляти та розв'язувати педагогічні задачі, оцінювати, вирішувати колізії, проблемні ситуації, приймати нестандартні рішення та мати відповідальність за них, генерувати оригінальні ідеї, бути готовим до інновацій та сформує здорове позитивне педагогічне мислення.

Таким чином, емпатія співвідноситься з рівнем навчання, адаптацією, самоприйняттям, рівнем емоційного комфорту, інтегральним рівнем емоційного інтелекту, рівнем емоційної обізнаності, умінням керувати своїми емоціями та емоціями інших особистостей, самомотивацією, умінням розпізнавати емоції інших, рівнем знань з психологічних дисциплін, рівнем успішності, прагненням до співпраці та самоактуалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Боришевський М.Й. Психологічні механізми розвитку особистості// Педагогіка і психологія. №3(12).1996. С. 26–33.
2. Долинська Л. В., Темрук О.В Професійно-педагогічна спрямованість особистості майбутнього вчителя як показник рівня сформованості його особистісної зрілості / Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. К., 2005. № 7 (31). С. 207–212.
3. Журавльова Л.П. Психологія емпатії: монографія. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім.І.Франка, 2007. 328 с.
4. Заболоцька С.І., Кулик В.Б. Формування відповідального ставлення до професійної ролі майбутніх педагогів. Теорія і практика сучасної психології: зб.наук.пр./ Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2019. №6, т. 2. С. 50–53.
5. Завацька Н. Є. Теоретико-методологічні аспекти розробки проблематики соціально-психологічної компетентності особистості в процесі її реадaptaції. Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. № 1 (36). Северодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2015. С. 5–12.
6. Заміщак М.І. Показники ефективності психологічного супроводу особистісного розвитку майбутнього педагога. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації»: Зб. наук. праць. Переяслав – Хмельницький, 2019. Вип. 45. С. 259–261.
7. Заміщак М.І. Актуалізація та реалізація соціально-психологічних механізмів у процесі психологічної підготовки майбутніх педагогів. Методологічні, теоретичні та практичні проблеми психологічної науки. Матеріали II Міжнародної, наукової інтернет-конференції. Дрогобич, 2020. С. 69–73.
8. Коган І.М. Емпатія і особливості її розвитку у дітей молодшого шкільного віку: автореферат канд. дис.з психол. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2005. 18 с.

9. Максимець С.М. Вплив емпатійності на соціальну адаптацію майбутніх вчителів : автореф. канд. психол. наук. Одеса, 2000. 18 с.

10. Савчин М.В. Теоретико-методологічні засади створення та реалізації програми особистісно-професійного розвитку майбутнього педагога. Особистісно – професійний розвиток майбутнього педагога: монографія / За ред. проф. М.В. Савчина. Дрогобич: ВВДДПУ ім. І.Франка, 2014. С. 9–18.

11. Чуйко О. В. Особистісне становлення суб'єктів професійної діяльності у соціономічних професіях: Монографія. К.: АДЕФ-Україна, 2018. 280 с.

12. Швалб Ю. М. Психологічні аспекти компетентнісного підходу в освіті. Вища школа. 2010. № 1. С. 31–36.